

נעורי אברהם גולדפאדן

את ראובן גולדברג

מקובל עלינו שלתקופת הילדות והי נעורים נודע תפקיד מכריע בחיי אדם בכלל ובחיי משורר בפרט. תולדות חייו ומעשיו אינם ניוונים אלא מכוח אותה ראייה ראשונה ואותם הצלילים והמראות, שספג וקלט בנעוריו. אף חייו ויצירתו של אברהם גולדפאדן הולכים ומתפרשים על רקע ילדותו וראשית צעדיו בספרות.

הוא ידוע בעולם היהודי בתור אבי התיאטרון היהודי וכותב מחזות ושירים עממיים באידיש. מאז מותו בינואר 1908 נכתב עליו הרבה מאד. כותבי תולדותיו ומבקרו סיפרו על הסרגדיה שבחייו. הסבירו את דרכו בתיאטרון, העריכו את יצירתו הספרותית באידיש, אבל מעטים מאוד שמו לב לתקופת חייו הראשונה, שבה עוצבה דמותו של המשורר הלאומי-העממי, ולראשית בכור-יעטו בעברית. שכבר ניכרים בהם כל הניצנים וכל המוטיבים של שירתו הלאומית והעממית בעתיד.

הילד גולדפאדן גדל בבית דל של אנשים עמלים. שהיה כולו ספוג שש-סות ועממיות ושרתה בו אחירה תר-בוהית. אביו, ר' חיים ליפא, היה שער, בעל מלאכה פשוט וישר, שהרחיח את לחמו מיגיע כפיו. חובב דעת, ובנון דבר, הולך משרים ושונא בצע מעש-קות, מפרי עמלו ישבע סלה" — כך מציין אותו בנו. הוא היה אחד מאותם בעלי-המלאכה הנפלאים בדור הישן, שהיו גוהגים לעיין בספר בשעות הפנוי יות ממלאכתם. לא היה משכיל גמור, אבל הציץ ונפגע. כנראה, שהרי ליי-מד את בנו תניך עם תרגום גרמני, גרמנית ורוסית. ואף פירסם מד-סעם בפעם, "מכתבים למערכת" בעתונות העברית של אותם הימים. כשיצאה גזירת החטופים של ניקולאי הראשון (1853), הושיב את בנו על יד שולחן עבודתו ותתחיל מלמדו את מלאכתו שלו, מלאכת השענות, כדי שימצא את פרנסתו בנכר (כי חשב לשלוח אותו

לרומניה). אבל גולדפאדן הצעיר ניצל מצרניהם של החטופים בדרך אחרת: כל ילד שלמד בבית-ספר ממשלתי היה פטור מחובת הגיוס. ולסיכך עם פתיחת בית ספר בשביל ילדי ישראל מס-עם הממשלה בעיר מולדתו, קונסטנטיין-ישן, מסר ר' חיים ליפא את בנו בלי שום מקפוקים לביה"ס הממשלתי.

גולדפאדן למד בשקידה, אבל היה גם ער לכל הנעשה מחוץ לבית-הספר ומעורה בחיי העירה. משגמר את בית-הספר בעיר מולדתו, שלח אותו אביו

א. גולדפאדן

לבית המדרש לרבנים בז'יטומיר. ואף שם לא הסתפק בהלכה בלבד, אלא יצא מבדודותו של ביהמ"ד השנוא על האוכי-לוסיה היהודית, אל המוני העם. ברחוב ובשוק, ראה את חייהם, שמע את שיר-חם ושיגם וקלט את ההמי היהודי מן המקור הראשון. ובחדשי הקיץ היה גר-סע בעירות של ווהליגיה-פודוליה ואר-סף ניגונים עממיים, שהיה מתאם אר-חם לשירים שלו.

כך צמח המשורר העממי מן הקר-קע, מן השכבות העממיות הנמוכות של העירה היהודית, שאת חייה הוא חי ומשרשיה יגק וכל מה שספג וקלט מצא את בטויו בקובץ שיריו הראשון שלו והיחיד בעברית, "ציצים ופרחים", שהוציא בשנת 1865 (מוקדש לאביו), ובו אחד השירים העממיים המובהקים, שתוכנו שאוב מן החיים ההווים, מחיי יום-יום, ועולה ממנו אותה נימה סוצ-יאלית עממית, שעולה מרוב שיריו באידיש ב"דער יידעלע" (1866), מוקדש לאמו, ו"די יידענע" (1868), מוקדש לארוסתו, שכתב באותם הימים.

המבקר המפורסם א. א. קובנר, שלא ידע רחמים בדיו, הכיר בכשרונו של גולדפאדן הצעיר והודה, "כי רוח השיר מפעם בקרבו ושיריו כמעט כולם שקר-לים ונעימים לאוזן שומעת", אבל הוא פסל את כל שיריו, כי, לדעתו, אין בהם "רוח חיים" ואין בהם "תועלת". רק שני שירים ריאליסטיים הרים על נסו "קנו קנו" ו"הכסף". ועל הרא-שון אמר, כי "יוכל להתחרות עם שירי בעראנושע (בראנזיה)".

בשיר זה תיאר המשורר את חייו הקשים של הרוכל היהודי, אחד מאלפי היהודים, שמסתובבים במרכולתם ברחו-בותיה של כל עיר ועיר בעולם הר-חב — מוז'יטומיר והעירה הנידחת ביר-תר בווהליגיה-פודוליה ועד ניו-יורק, — ומכרזיים בקוליקולות: "קנו קנו".

בשעה מוקדמת בבוקר, בשעה ש-העיר שוקטה" —

קטיק סרזוז עיד שקבו קב גם ילד.

עיד סזיוני ריק פחלופות קרנו.

עיד לא קלה השחר של קני סלד.

זקסירים לטרף עוד לא קשגו:

זקקר קוב פרשו גרודים שובב

זמן סנדקה קה פר לשנע: "קנו קנו"

ובעוד "איש איש בנורעות שנה ינוח", כבר סבב הזקן כמה וכמה פעמים את השוקים, עבר ברחובות, ונכנס לחצ-רות. ככלב רעב נושא הוא את עיניו לכל עובר אורח ושפתיו דוברות תמיד אותן המלים: "קנו קנו"! בחורף מציק לו הקור ובקיץ אוכל אותו השרב, אבל לא קור ולא חום, לא גשם ושלג, ואף לא עלבונות ומכות בכוחן לעצור בעדו. בא ליל חנוכה — אנשים קונים גרות קטנים צבעוניים, ש"זוהירו כל בית", ורק גרו לא יופיע, רק חשכו לא יגיע. פורים — "עקרות-בית" מכינות להן מגדנות ומטעמים, ורק אשתו העניה לא תכין כלום, שהרי בביתו אין שום דבר. פסח — חג זה הוא יחיד ששמר את חוקו למרות עניותו ודלותו הת-הומית. אלהים גד "בל ימצא" — ומר-בן, שאת ה"בל ימצא" הרבה יותר קל לשמור מן ה"מצא". שבועות — מה אותה נפשו ל"משתה שמנים", שריתו

הגיע לאפו! שנה חדשה — אף היא לא תאציל לו את ברכתה. מפני שבא העשיר ויקח חלקו. הוא רוצה לבנות לו סוכה. הרי בעמל כפיו יוכל לבי-נותה. בלא שהיא תעלה בכסף, אבל — לך" — קול הרעב אונו קשבת. אלהים יראה לו המקום לשבת..."

ושוב מתגלגלות בחלל האחיר שתי המלים של הרוכל היהודי — היהודי דוקא! — כי "בבית זכרי" מקללים אותו. מחרטים ומגדפים אותו. מגרים בו את הכלבים ואף יחבטו בו בלא חמלה במקל. "הן ביהודי יעשה איש כלבבהו". ואין חזקן משתומם ומת-פלא על-כך: —

זקסיני קל זאת לא קדש. לא קלא.

קלקי וקנת פוסי קף קלים

קלה: קנו קנו.

המשורר הצעיר ראה את המציאות לא כמו שראו אותה המשכילים של שנות-הששים. הוא לא האמין ב"חסד-לאומים" של העמים הנאורים, ובחסדה של הממשלה הרוסית וקיסריה — לא כל-שכן! לא זכויות מבקש הוא מן הנכרים השבעים והשלחים — יודע הוא, שלא יקבלו אהון — לא אושר וצדק, אלא רחמים, לפחות רחמים, הבנה והש-תתפות בצער: —

קקם קשכעים רב ענג ננסת. —

קרואקם יהודי נודד דוקם קשסת.

קמסת קסאו יקנה ישם:

קם דקעוטיקם קנאד קו קשימו.

קסיו קלים קלה קת פר

קחיסו: קנו קנו.

וכך מסתובב הרוכל כל היום משעה מוקדמת בבוקר ועד שעה מאוחרת בלילה. ובשעה שהפעמון בראש המג-דל מרעים שתיים-עשרה פעם, הרחובות מתרוקנים, הקולות משתקפים, עוד נשמעות שתי המלים של הרוכל, וחזור חלילה. יום אותם הרחר-בות, יום-יום אותם השחקים, אותן החצרות, אותן המלים ואותם היסורים והעלבונות — בלא שגוי ובלא תמורה... לרוכל זה הביא גולדפאדן "כוס תני-חומין", בשבילו ושכמותו כתב את מה זותיו הפופולאריים ושר את שיריו העממיים.

השיר האחרון בקובץ "הכסף" היא סאטירה חריפה על רודפי-הבצע, שהמו-טו שלו הוא הפסוק מקהלת "והכסף יענה את הכל (י' י"ט). אותו גולד-פאדן, שבחייו הפרטיים המאוחרים לא הצליח בשום עבודה פרודוקטיבית וב-שום עסק, לעג עוד בנעוריו למאטריא-ליסטים מכל המינים, שהפרוטה היא כל חייהם ושורש-נשמתם. — זוהי גם תשובה לאלה, הטוענים, שגולדפאדן פנה אל התיאטרון משום שלא הצליח בעסקיו וראה בו, בתיאטרון, "עסק טוב". הוא אמנם "אהב לחיות" חיי רוחה, אבל לא היה לא מאטריאליסטן ולא ריאליסטן, כי אף בעסקיו היה משהו מן הרומאנטיקה ומן ה"איריאליזם".

בחרוזים שגונים ומלאים לעג עוקץ מתאר המשורר בתשעה בתים את הכ-סף "הכל יכול", שבכוחו להפוך את כל הדברים על פיהם. הכסף מדבר בגוף ראשון: "כל יושבי תבל בשמי אך יקראו, אחי יום-יום ממטמונים יחסר-שו... לצבור כסף במלוא חפנים... אני דבק טוב בין אוהב ורע, גם אויבים כאחים על פי ידבקו... בי ילכב גבוב, סכל גם בער... פתאום — הוא חכם מוכיח בשער... ובמות בעלי — בניו לא ירבו בכי. אני אב ליתומיו... בי חתן יתחתן. אני כסות עיניים לכלה לא תלך לה אל ביפי, עיניו בי — או יאמר לה: בת שמים! כלך יסה... לי גם החרשים ישמעו יקשיבו. לקולי פסח ידלג כאל, בי אלמים ידברו", וכך וכך. — הכסף הוא החכמה, הוא התורה, הוא הכבוד, הוא היופי — הוא הכל. בשבילו יעשה האדם את כל התועבות שבעולם, שרי הוא מסוגל לעזור את העינים, לסתום את האזנים ולאבן את הלב. ביחוד מלגלג המשורר על הצעירים, שבעד בצע כסף ימכרו את כל הקדוש להם...